

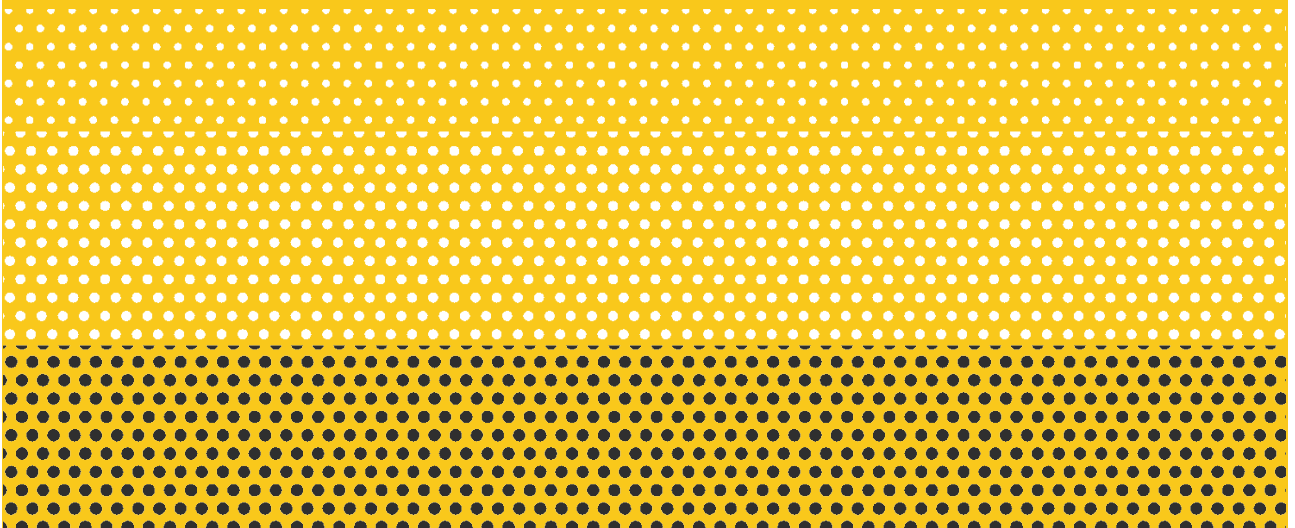

MANIFEST
SENTER FOR
SAMFUNNSANALYSE

RAPPORT NR. 3 – 2010

FORTSATT RÅD TIL FELLES VELFERD?

Framskrivinger og politisk handlingsrom fram mot 2060

RETTELSE 23.11.

Lesere har påpekt noen mangler ved utregningene bak figur 15 i første utgave av denne rapporten. Figuren og tilhørende avsnitt er tatt ut i denne utgaven, uten at dette har følger for øvrige tall og resonneringer i rapporten.

MANIFEST
SENTER FOR SAMFUNNSANALYSE

Kr. Augusts gt 11, Tullinløkka • post@manifestanalyse.no • www.manifestanalyse.no

Må vi stramme inn for å forsvare «den norske modellen»?

HVA BETYR DE demografiske endringene som ofte kalles «eldrebølgen» for det velferdspolitiske handlingsrommet fram mot 2060? Blir det for dyrt å opprettholde, eller styrke, dagens offentlige velferdsforpliktelser? Hva blir konsekvensene for privat kjøpekraft og privat konsum, hvis samfunnet møter eldrebølgens økte velferdsbehov med fellesskapelige løsninger finansiert gjennom skattesystemet? Kort sagt: Er det mulig å møte eldrebølgen uten innstramming av offentlige utgifter?

Dette er blant de viktigste spørsmålene innen norsk politikk i dag. En rekke veivalg er avhengige av hvordan spørsmålet besvares. Hvis framskrivningene tyder på at vi ikke har råd til dagens forpliktelser, tilsier dette at innstramminger er nødvendige hvis målet er å trygge «den norske modellen» for velferdstjenester, med fortsatt sterke felleisløsninger.

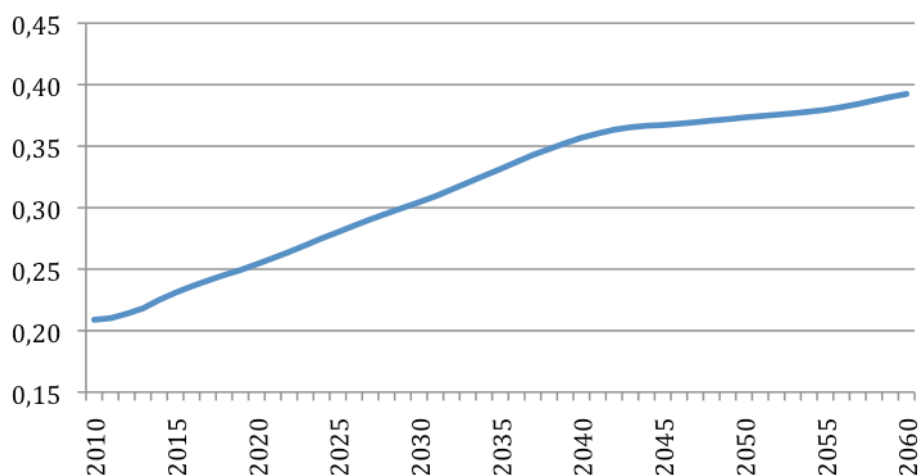
Hvis framskrivningene derimot tyder på at vi vil ha ressurser nok, vil innstramminger være å bevege seg *vekk* fra den norske modellen, noe som kan gi økt privatisering: Innstramminger som rammer felleisløsningene kan få sitt motsvar i økt bruk av privatforsikring og tjenester omsatt i kommersielle markeder.

Mange av forklaringene til utregningene i notatet er samlet bakerst, under «Noter og forklaringer».

INNLEDNING

DEN DEMOGRAFISKE sammensetningen av Norges befolkning vil endre seg betraktelig i de kommende tiårene. Vi vil få flere eldre og færre yngre personer i befolkningen. Det vil medføre at hver person i arbeidsstyrken må forsørge flere personer med sitt arbeid enn i dag. Det blir flere pensjonister per yrkesaktiv, noe vi kan kalle økt «eldrebyrde». Som vi ser av følgende figur, vil eldrebyrden, her målt som antall eldre over 67 år som andel av antall personer i alderen 20-66, øke markant de neste 50 årene.

Figur 1: Eldrebyrden 2010-2060

Kilde: Statistikkbanken, tabell 08108.

Det økende antallet pensjonister per yrkesaktiv er gjennom siste tiår trolig det viktigste og mest brukte argumentet for innstramming av offentlige velferdsrettigheter i Norge. De demografiske endringene framstilles gjerne som en naturkraft som vil umuliggjøre «den norske modellen» slik vi kjenner den. *Aftenposten* advarer mot «kjempebølgen» som «velter inn på eldrecentre og gamlehjem». ¹*Bergens Tidende* varsler «eldretsunami». ²

«ALTFOR STORT PRESS»

For flere aktører synes det åpenbart at demografien i seg selv vil tvinge fram innstramming av offentlige velferdsytelser. For eksempel uttalte statsviter Kristin Hoff i *Mandag Morgen* 11. oktober 2010: «**Høyere levealder og rekordmange eldre vil legge et altfor stort press på offentlige budsjetter til at sysselsettingen og produktiviteten vil kunne opprettholde dagens velferdsnivå.**» ³

Påstanden er i tråd med hva flere hevdet i denne spesialutgaven av *Mandag Morgen*, som hadde den talende tittelen «Ikke velferd nok til alle». Påstanden uttrykker en forestilling om eldrebølgenes konsekvenser som mange legger til grunn for hele debatten om framtiden for norsk velferdspolitik.

NØDVENDIGHETER OG VALG

Dette notatet undersøker holdbarheten i slike antagelser om at eldrebølgen må føre til innstramming av innbyggernes velferdsrettigheter. Vi søker å klargjøre hva som er *økonomiske nødvendigheter* og hva som er *politiske valg* når Norge snart går inn i den demografiske utvikling som kalles eldrebølgen.

Skal det kunne fattes opplyste, demokratiske beslutninger om velferdssystemets utvikling for tiårene som kommer, er det nødvendig å skille disse to aspektene fra hverandre. Det vil være uansvarlig å føre velferdspolitik som om det ikke finnes økonomiske nødvendigheter, mens det vil være udemokratisk å diskutere som om eldrebølgen gjør at vi ikke lenger har politiske valg. Det var omstridte politiske veivalg, ikke faglig konsensus om «mulig» velferdsnivå, som skapte «den

norske modellen» gjennom 1900-tallet. Politiske veivalg vil være avgjørende for velferdsstatens utvikling også i vårt århundre.

«DET UDEKKEDE FINANSIERINGSBEHOVET»

FINANSDEPARTEMENTET og Statistisk sentralbyrå (SSB) har laget mange ulike framskrivinger av Norges økonomi fram mot 2050/60. Den kanskje mest omfattende beskrivelsen av utviklingen finner vi Perspektivmeldingen fra 2009 (St.meld. nr. 9, 2008-2009). Dette notatet bygger i stor grad på framskrivingene fra Perspektivmeldingen.⁴

Det er stor usikkerhet forbundet med slike anslag såpass langt fram i tid. De varierer også opp og ned fra år til år (noe man ser i Nasjonalbudsjettens svingende anslag), men visse ting er rimelig sikre. I tiårene framover vil det offentlige utgifter⁵ til alderspensjoner og helse- og omsorgstjenester stige som andel av BNP (andelen til utdanning vil derimot kunne komme til å synke). Samtidig vet vi at oljeinntektene med tiden er ventet å synke, og dermed vil bidraget til statsbudsjettet fra handlingsregelen synke som andel av BNP.

3,2 PROSENT ...

Dette medfører at vi ved å videreføre dagens velferdsordninger og skattenivå vil få det Perspektivmeldingen kaller et «udekket finansieringsbehov».⁶ Det udekkede finansieringsbehovet blir i meldingen tallfestet til 3,2 prosent av BNP i Fastlands-Norge i 2060. Dette vil utgjøre betydelige summer. Men det udekkede finansieringsbehovet kan bli langt større.

... ELLER MYE MER

Det som i særdeleshet vil påvirke den offentlige budsjettbalansen, er hvorvidt dagens standard innen helse- og omsorgssektoren videreføres eller om man *øker* timeinnsatsen per bruker i årene framover. Det er sannsynlig at befolkningen vil forvente en viss standardøkning innen offentlig eldreomsorg, all den tid standarden i samfunnet for øvrig er forventet å øke. Perspektivmeldingen skisserer et slikt alternativ, hvor man lar timeverksinnsatsen i helse- og omsorgssektoren øke med 1 prosentpoeng årlig utover det som er nødvendig for å opprettholde dagens nivå på velferdstjenestene. En slik standardøkning innen helse- og omsorgssektoren blir beregnet til å øke det udekkede finansieringsbehovet med 8,5 prosentpoeng av BNP i Fastlands-Norge i 2060. Dermed blir det udekkede finansieringsbehovet totalt nær 12 prosent av BNP i Fastlands-Norge.

ET SORT HULL?

Dette vil utgjøre meget store summer. I den politiske debatten kan dette udekkede finansieringsbehovet framstå som et «sort hull», et enormt og uløselig problem som vil gjøre dagens offentlige velferdsytelser totalt illusoriske når eldrebølgen for fullt setter inn.

Men hvilke forutsetninger ligger til grunn for regnestykkets «udekkede finansieringsbehov»? Finnes det rimelige muligheter for å dekke opp velferdens finansiering, slik at det sorte hullet i framtidens budsjetter forsvinner?

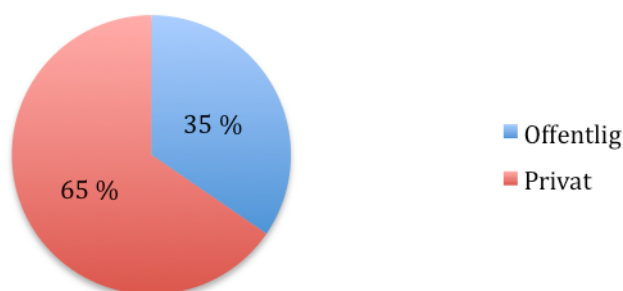
SCENARIO 1: «SVEKKET FELLESSKAP»

SCENARIET SOM i Perspektivmeldingen fører fram til et betydelig udekket finansieringsbehov i 2060, er ikke uttrykk for regjeringens ønskede politikk, men en regneøvelse som viser hva som kan skje hvis samfunnet viderefører dagens sysselsetting, velferdsrettigheter og totale skattenivå.⁷ Det er viktig å være klar over hva slags forutsetninger som ligger til grunn når dette regnestykket ender opp med mangelfull finansiering av fellesskapssektoren. Her skal vi se på to sentrale slike forutsetninger for dette scenariet (her kalt «Svekket fellesskap»).

a) Privat konsum er forutsatt å rykke kraftig fra offentlig konsum

De to største «postene» i Fastlands-Norges brutto nasjonalprodukt er «privat konsum» og «offentlig konsum». Alle offentlige velferdstjenester går inn under «offentlig konsum». Fordelingen av det totale konsumet var i 2009 slik:⁸

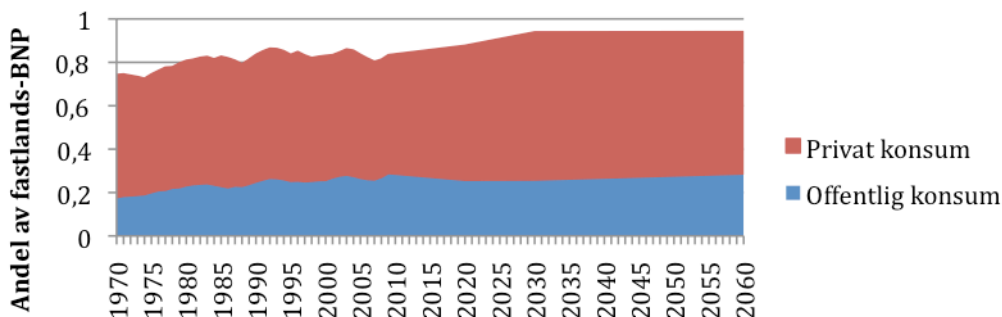
Figur 2: Andel av samlet konsum i 2009

Kilde: Statistikkbanken, tabell 05160/8 og 05334

I scenariet «Svekket fellesskap» møtes ikke eldrebølgen med en økning av det offentlige konsumet vis-à-vis privat forbruk, slik man kanskje kunne forvente når behovet for eldreomsorg øker markant. Tvert imot er det privat konsum som forutsettes å øke mest, noe vi ser særlig tydelig fra rundt 2010 i følgende figur.⁹

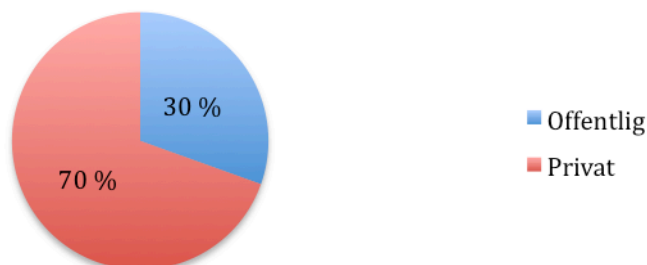
Figur 3: Andel av fastlands-BNP. Referansebanen. 1970-2060

Kilde: Statistikkbanken, tabell 05160/8, 05344 og 07355, Perspektivmeldingen tabell 7.3.

Når vi kommer til 2060, har det offentlige konsum falt tilbake fra 35 til 30 prosent av samlet konsum, mens det private konsumets andel er økt til 70 prosent.

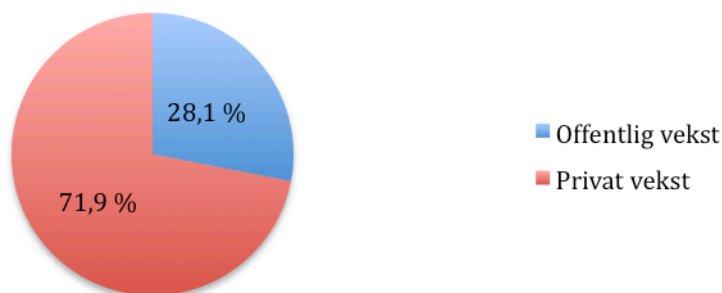
Figur 4: Andel av samlet konsum i 2060.
Referansebanen

Kilde: Perspektivmeldingen, tabell 7.3.

I dette scenariet styrkes privatforbrukets forsprang på offentlig konsum med rundt 25 prosent fram til 2060. Det betyr at til tross for eldrebølgen, forutsetter scenariet «Svekket fellesskap» at det aller meste av forbruksveksten de neste 50 år skal komme private kontoer og lommebøker til gode. Da er det ikke til å undre seg over at fellesskapssektoren får et «udekket finansieringsbehov». Følgende figur viser hvordan konsumveksten blir fordelt.

Figur 5: Fordeling av konsumvekst 2009-2060.
Referansebanen

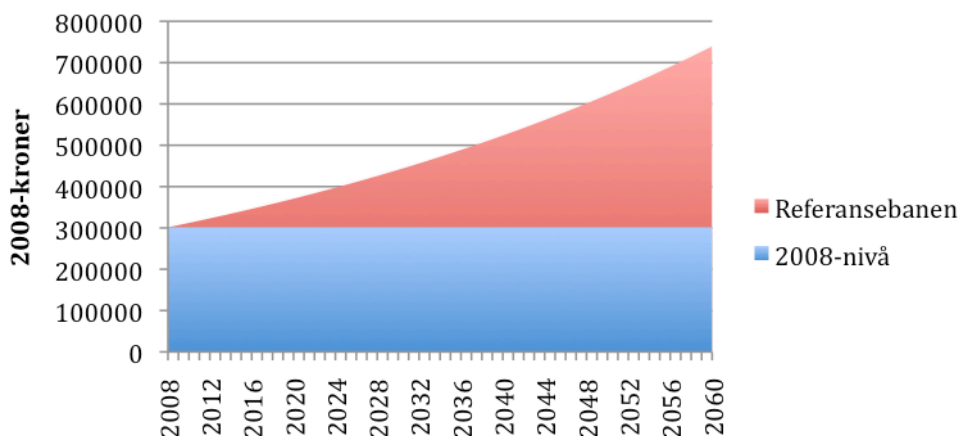

Kilde: Perspektivmeldingen, tabell 7.3.

b) Det er forutsatt ekstrem vekst i privat kjøpekraft

Mens det blir harde tider for offentlig tjenesteyting, gir scenariet «Svekket fellesskap» enorm vekst for private lommebøker. Hvis kjøpekraften øker i takt med fastlandets økonomiske vekst, vil en i dag gjennomsnittlig arbeidsinntekt på 300.000 kroner etter skatt i dag (tilsvarende 400.000 i bruttolønn) øke til rundt 740.000 kroner etter skatt i 2060, målt i *dagens* priser.¹⁰ Følgende figur viser hvordan den ekstreme privatveksten slår ut for den enkeltes inntekt.

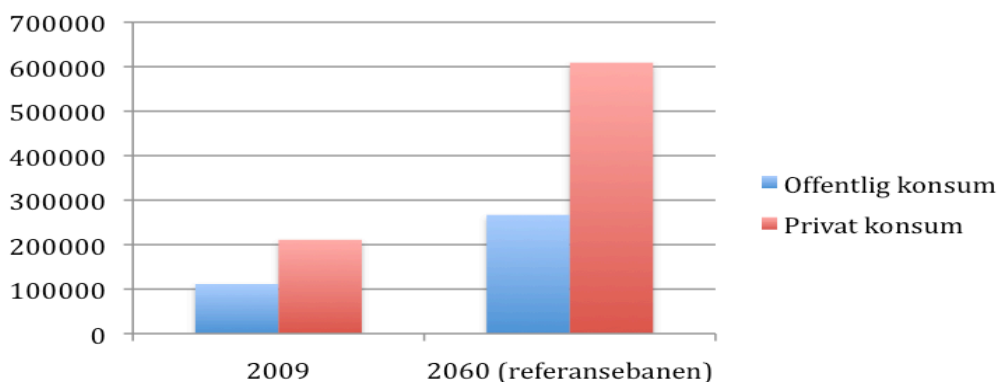
Figur 6: Inntekt etter skatt for medianlønn

Utvikling i inntekt etter skatt for medianlønnsmottaker blant yrkestilknyttede med mer enn 60 % av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. 2008-2060. Kilde: Finansdepartementet, Perspektivmeldingen og egne beregninger.

Ubalansen i dette scenariet kommer tydelig fram når vi sammenligner kroner per innbygger som går til offentlig konsum og privatforbruk ved starten og slutten av perioden:

Figur 7: Privat og offentlig konsum. Kroner per innbygger, 2009 og 2060

Kilde: Statistikkbanken, tabell 05160/8 og 05334; Perspektivmeldingen, tabell 7.3.

Det er dette scenariet som ligger til grunn for regnestykkene som gir et stort «udekket finansieringsbehov» for offentlig velferd i 2060. Scenariet virker ikke politisk sannsynlig. En slik prioritering av ekstrem privat forbruksvekst i akkurat den perioden hvor offentlige velferdsbehov er voksende, vil være et radikalt brudd med den norske modellen for løsning av felles samfunnsutfordringer. Den politiske opinionen viser bred støtte til ambisjonen om å ivareta og styrke fellesskapelige velferdsløsninger.

I neste kapittel skal vi se nærmere på hva det vil koste å møte eldrebølgen på en måte som opprettholder den norske modellen.

SCENARIO 2: «BALANSERT UTVIKLING»

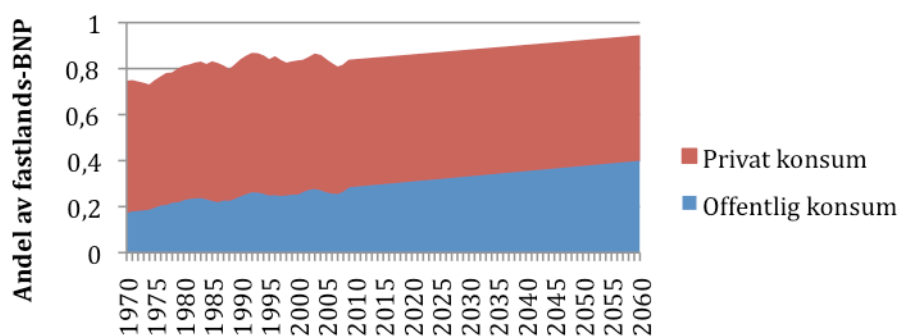
HVA VIL DET KOSTE samfunnet å møte eldrebølgen på samme måte som vi løste velferdsutfordringer gjennom 1900-tallet, med felles ordninger finansiert av et felles skattesystem? Her skal vi se nærmere på hva Perspektivmeldingens framskrivinger sier om dette. Vi skal ikke nøye oss med å videreføre dagens velferdsytelser, tilsvarende et udekket finansieringsbehov på 3,2 prosent av Fastlands-Norges BNP i 2060 i scenariet «Svekket fellesskap», men i tillegg gjøre rom for 1 prosent årlig standardvekst i helse- og omsorgssektoren, slik at finansieringsbehovet som må dekkes, utgjør omtrent 12 prosent av Fastlands-Norges BNP i 2060. Det er med andre ord en relativt kostbar utgave av «den norske modellen» anno 2060 vi skal regne på.

Vi kaller dette scenariet «Balansert utvikling». Her blir hele det udekkede finansieringsbehovet i «Svekket fellesskap», pluss 1 prosent årlig standardvekst innen helse og omsorg, dekket opp gjennom skattesystemet. Vi skal se på hvordan dette scenariet påvirker (a) forholdet mellom offentlig og privat konsumvekst og (b) kjøpekraft etter skatt for Ola Nordmann.

a) Forholdet mellom privat og offentlig konsum

Mens scenariet «Svekket fellesskap» bygger på kraftig vekst i privat forbruk på bekostning av fellesektoren, gir dette scenariet en mer balansert utvikling.¹¹

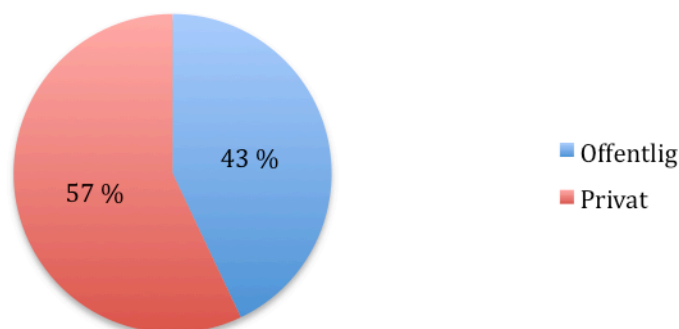
**Figur 8: Andel av fastlands-BNP, 1970–2060
Med framtidig standardøkning**

Utvikling i offentlig og privat forbruk som andel av Fastlands-BNP. Framskriving 2009-2060 i tråd med standardøkning-alternativet i Perspektivmeldingen 2009. 1970-2060. Kilde: Statistikkbanken, tabell 05160/8 og 05334 og Perspektivmeldingen figur 7.3.

Vi ser samtidig at skattefinansiering av «det svarte hullet» i velferdsbudsjettene ikke krever noen samfunnsøkonomisk revolusjon. Det blir fortsatt betydelig vekst i privat konsum, selv om vi ivaretar velferden gjennom balansert utvikling. Mens «Svekket fellesskap» innebærer en tilbakegang for det offentlige til 30 prosent av samlet konsum, gir dette scenariet en fordeling omtrent som i følgende figur:

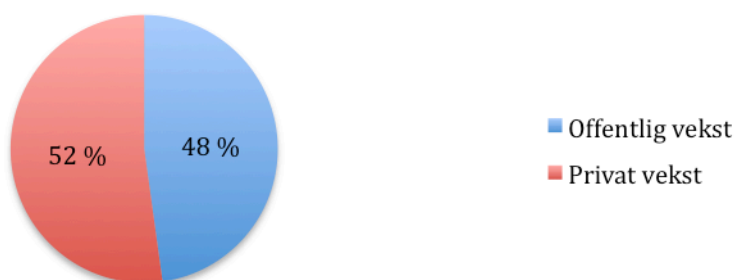
**Figur 9: Andel av samlet konsum i 2060.
Med 1 prosent årlig standardøkning**

Kilde: Perspektivmeldingen, tabell 7.3.

Dette betyr at den økonomiske veksten de kommende 50 år er mer balansert fordelt mellom sektorene. Mesteparten av forbruksveksten vil fortsatt komme innen privat sektor, som følgende figur viser.

**Figur 10: Fordeling av konsumvekst 2009-2060
Med 1 prosent årlig standardøkning**

Kilde: Perspektivmeldingen, tabell 7.3.

Hvis det norske demokratiet er villig til å velge denne utviklingen, vil dét (gitt de valgte forutsetningene i Perspektivmeldingen) være tilstrekkelig til å dekke inn det udekkede finansieringsbehovet som følger av den ekstreme veksten innen privat forbruk som scenariet «Svekket fellesskap» bygger på.

b) Hva skjer med privat kjøpekraft?

Hvordan ser så scenariet «Balansert utvikling» ut for den enkeltes lommebok? Hvis vi skal møte eldrebølgen ved å la en økt andel av samlet forbruk skje som offentlig konsum, vil dette kreve en forsterket skatteinnsats. Scenariet «Balansert utvikling» flytter ressurser fra privat til offentlig konsum, og dette skjer ved å flytte penger ved hjelp av skattesystemet. Effektiv utlignet skatt vil måtte økes fra dagens nivå, som ligger rundt 25 prosent på gjennomsnittlige inntekter. Det er slik vi flytter ressurser fra privat til offentlig forbruk, noe som er nødvendig hvis behovene som følger av eldrebølgen skal ivaretas med fellesskapelige velferdstjenester.

En slik forsterket skatteinnsats framstilles av noen aktører på høyresiden som ødeleggende for privat kjøpekraft. Det advares mot enhver økning av skatteprosenten. For den enkelte familie eller inntektsmottaker er imidlertid ikke skatteprosenten det avgjørende, men hva man har igjen i lommeboka. Derfor fokuserer vi her på «lommeboka», det vil si konsekvensene for *privat kjøpekraft etter skatt*.

Vi skal her beregne «prislappen» på scenariet «Balansert utvikling» for den enkeltes lommebok. Vi tar utgangspunkt i en middels inntekt som i dag (tall fra 2008) er på 300.000 kroner *etter* skatt (tilsvarer bruttolønn på 400.000 kroner). I scenariet «Svekket fellesskap» så vi at denne økte til 740.000 kroner etter skatt i 2060 (med *dagens* priser – altså 2,5 ganger så høy reell privat kjøpekraft). Hva skjer med den private kjøpekraften hvis vi velger å finansiere eldrebølgen i fellesskap, gjennom skattesystemet?

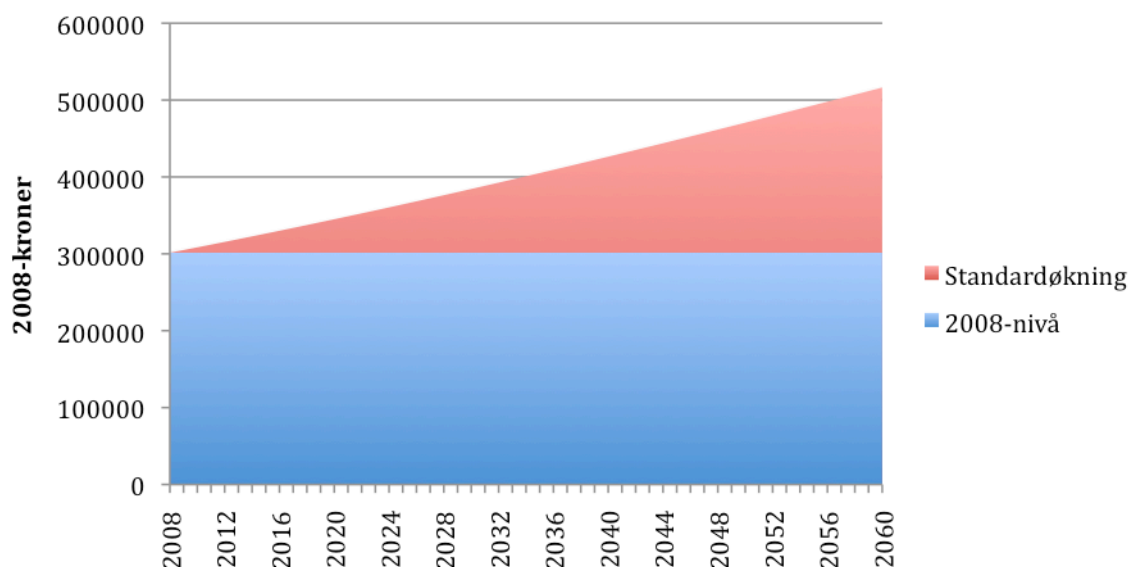
Vi ønsker å uttrykke dette i form av kjøpekraft i den enkeltes lommebok *etter* forsterket skatteinnsats. *Hvordan* styrkingen av skatteinngangen gjennomføres, går vi ikke inn på her. Dette vil skje gjennom en kombinasjon av ulike skatteendringer – det være seg inntektsskatt, formueskatt, grønne skatter, utbyttebeskatning, merverdiavgift eller annet. Vårt anliggende er ikke å foreslå en skattereform, men å vise hva skattefinansiering av velferdsbehovet vil bety for den enkeltes private kjøpekraft *uavhengig av* om den økte skatteinnsatsen gjøres gjennom inntektsskatt, merverdiavgift eller annet. Vi er med andre ord ute etter hva Ola Nordmann *reelt* har igjen i den private lommeboka i 2060.

Vi har holdt bedriftsbeskatningen utenfor regnestykket. Den forblir uendret. Det vil si at hele den forsterkede skatteinnsatsen er lagt til individuelle skatteyttere, ingenting på selskapene.

Vi har ikke valgt å endre dagens omfordelingsprofil. Det vil si at framskrivingene beholder samme fordeling av effektiv skattesats mellom inntektsdesilene som i dagens system, der høye inntekter har høyere skattesats enn lave. Det innebærer at andelen av den samlede personbeskatningen som betales av de ulike desilene, holdes konstant.¹²

Med disse forutsetningene, har vi beregnet hva som skjer med kjøpekraft etter skatt (uansett hvilke skatter og avgifter som brukes til å styrke skatteinngangen) for en middels inntekt, som i dag er 300.000 kroner etter skatt. Figuren viser at denne inntekten – selv i scenariet «Balansert utvikling» – øker til 516.000 kroner *etter skatt* i 2060 (med dagens priser). Dette er en betydelig økning i privat kjøpekraft.

Figur 11: Inntekt etter skatt for medianlønn

Kilde: Finansdepartementet; Perspektivmeldingen; egne beregninger

Den private lommeboka vokser i dette scenariet til 170 prosent av dagens kjøpekraft. Differansen opp til nivået på 740.000 etter skatt i scenariet «Svekket fellesskap» er her gått til å finansiere felles velferdsoppgaver i «Balansert utvikling». Men da er også den norske modellen opprettholdt gjennom

eldrebølgen, så den enkelte er ikke tvunget til å tegne privat forsikring for å trygge nødvendige tjenester og omsorg i alderdommen.¹³

POLITISK HANDLINGSROM

Det *politiske* spørsmålet er om et flertall i Norge er villig til å velge den satsingen på fellesskapet som ligger i scenariet «Balansert utvikling». Skal man tro visse aktører i samfunnsdebatten, er noe slikt utelukket. De velger å framstille det udekkede finansieringsbehovet som et uløselig problem som med nødvendighet vil tvinge fram innstramminger av innbyggernes velferdsrettigheter. Det er dette synet som uttrykkes i statsviter Kristin Hoff's påstand om at eldrebølgen «vil legge et altfor stort press på offentlige budsjetter til at sysselsettingen og produktiviteten vil kunne opprettholde dagens velferdsnivå.»¹⁴

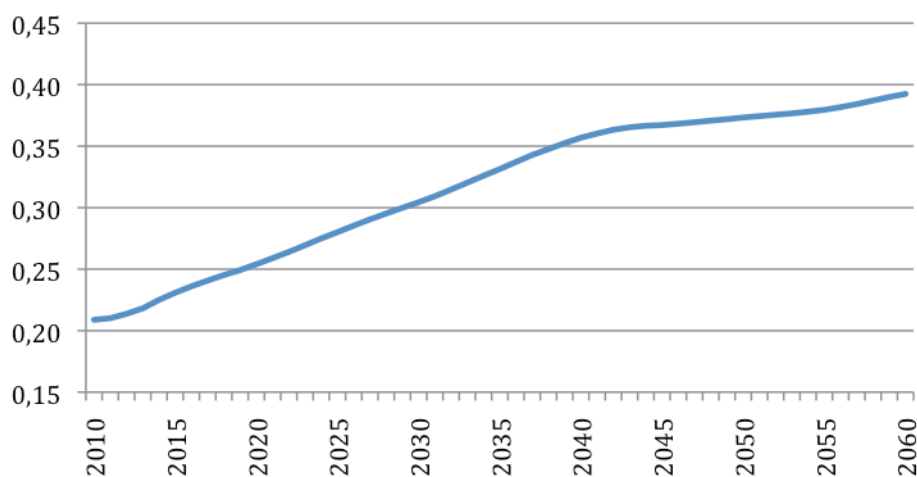
Et slikt utsagn er ikke holdbart. Som grunnlag for økonomisk politikk er det villedende. Innstramming av felles velferdsrettigheter er utvilsomt en politisk *mulighet*, men ingen økonomisk nødvendighet. De økonomiske utsiktene i Perspektivmeldingen viser tvert imot at det vil finnes et stort politisk handlingsrom, også under eldrebølgen, for å opprettholde og styrke offentlige velferdstjenester og samtidig oppbevare en solid vekst i privat kjøpekraft.

HVOR TUNG BLIR FORSØRGERBYRDEN?

HVORDAN ER DET mulig at vi tross en kraftig økende «eldrebyrde» kan lykkes med å både ta inn nok skatt til å finansiere hele eldrebølgen og samtidig oppebære en meget solid økning i privat kjøpekraft? Dette er tema for følgende kapittel. Her vil vi beskrive betydningen av (1) forskjellen mellom *eldrebyrde* og *forsørgerbyrde* og (2) hvordan *økonomisk vekst* (her: produktivitetsvekst) påvirker samfunnets evne til å håndtere eldrebølgen.

I innledningen til dette notatet så vi hvordan «eldrebyrden» vokser kraftig fram mot 2060. Bildet av et økende antall eldre per yrkesaktiv kan se slik ut:

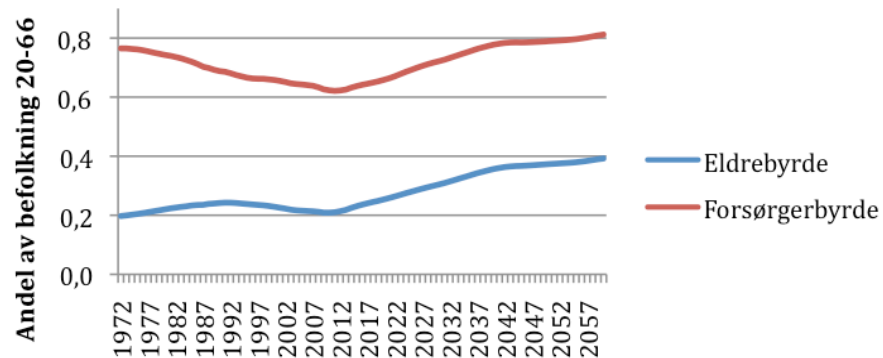
Figur 12: Eldrebyrden 2010-2060

Kilde: Statistikkbanken, tabell 08108.

Dette bildet legges ofte til grunn for pessimistiske fortellinger om at norske velferdsrettigheter ikke vil være bærekraftige under eldrebølgen. Men dette er et ufullstendig bilde av den demografiske utviklingen. Samfunnets «forsørgerbyrde» utgjøres nemlig ikke kun av de eldre, men også av barn og ungdom som ikke er yrkesaktive (samt arbeidsløse og andre trygdede, men dette holdes utenfor i rent *demografiske* framskrivinger av forsørgerbyrden). Bildet av samfunnsøkonomiens utfordringer under den såkalte eldrebølgen endrer seg når vi ser på *hele forsørgerbyrden*, fordi samtidig som det blir flere eldre å forsørge, blir det relativt færre unge som skal forsørges.

Følgende figur viser utviklingen i både eldrebyrden og samlet forsørgerbyrde, fra 1972 og framskrevet til 2060.¹⁵

Figur 13: Eldrebyrden og forsørgerbyrden 1972-2060

Kilde: Statistikkbanken, tabell 08108.

Også forsørgerbyrden er økende, men selv i 2060 kommer den bare marginalt høyere enn nivået i 1972. Med andre ord: Samfunnets totale *demografiske* forsørgerbyrde blir knapt høyere ved eldrebølgens topp enn den var rundt 1970. Dette blir sjelden nevnt av aktører som anvender eldrebølgen som argument for innstramning av innbyggernes velferdsrettigheter.

Samtidig er det grunn til å understreke at en framskriving av den *rent demografiske* forsørgerbyrden (aldersgruppens relative størrelse) ikke gir noe fullstendig bilde av hvordan behovet for offentlige velferdsutgifter vil utvikle seg. En gjennomsnittlig 70-åring «koster» ikke det samme som en 90-åring, det gjør heller ikke en femåring.¹⁶ Jo flere «gamle eldre» vi har, jo høyere blir utgiftene.

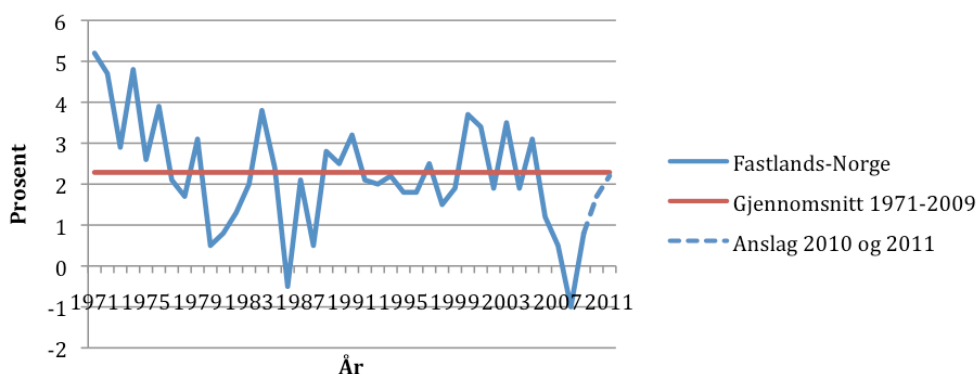
Videre «koster» ikke en forsørget person i 2030 det samme som i 1970. Framtidens eldre har langt mer omfattende pensjonsrettigheter og mer kostbar eldreomsorg enn de som ble gamle på 1970-tallet. Så selv om den rent demografiske forsørgerbyrden blir omtrent like tung i 2060 som den var rundt 1970, betyr ikke det at kostnadene blir identiske. De blir tvert imot mye høyere. Til gjengjeld vil også den økonomiske bæreevnen være mye sterkere.

Norsk samfunnsøkonomi er i 2010 langt over dobbelt så produktiv som i 1972. Det betyr at det i dag trengs færre yrkesaktive per forsørget innbygger, fordi de yrkesaktives innsats produserer mye mer per person. Dette er virkningen av *produktivitetsvekst*.

Også de kommende 50 år vil samfunnet ha produktivitetsvekst. Hver yrkesaktives bidrag vil i snitt være langt mer produktivt i 2060 enn i 2010. Denne produktivitetsveksten, som er den avgjørende årsaken til at vi kan møte eldrebølgens velferdsbehov med styrkede offentlige velferdstjenester og samtidig oppbære en robust vekst i privat kjøpekraft, er tema for neste del av dette kapitlet.

PRODUKTIVITETSVEKST

Mellom 1971 og 2009 økte produktiviteten i den norske fastlandsøkonomien samlet med i gjennomsnitt 2,3 prosent per år. En slik produktivitetsvekst tilsier at verdiskapningen per arbeidstime i dag er i underkant av to og en halv gang så høy som det den var i 1971. Generelt kan man si at produktivitetsvekst muliggjør at samme arbeidsoppgave kan løses av færre personer, eller at samme antall personer kan utføre flere oppgaver enn de kunne før. I figur 3 ser vi produktivitetsveksten for Fastlands-Norge i perioden 1971-2009.

Figur 14: Årlig produktivitsvekst 1971-2009

Årlig produktivitsvekst for Fastlands-Norge, målt ved årlig prosentvis endring i bruttoprodukt per utførte timeverk. Gjennomsnitt 1971-2009 = 2,3%. 1971-2009. Kilde: Statistikkbanken, tabell 05217.¹⁷

Produktivitsvekst skyldes teknologiske framsteg, bedret kommunikasjon og infrastruktur, effektivisert arbeidsorganisering, med mer. Store framsteg kommer med oppfinnelser som boktrykkerkunsten, dampmaskinen, bensinmotoren, datamaskinen, internett og så videre. Samfunnet sparer utallige årsverk på å bruke jordbruk i stedet for sanking, traktor i stedet for muskelkraft, epost i stedet for papirbrev.

Vi ser at produktivitsvekst er knyttet til konkrete aktiviteter og teknologier. Den vil derfor være ulikt fordelt mellom ulike bransjer og sektorer. I menneskenære tjenester som undervisning, helse og omsorg er det vanskelig å øke produktiviteten på samme måte som innen industrien. At man kan bygge en PC fire ganger så fort, betyr ikke at man bør undervise førsteklassinger eller utføre hjernekirurgi fire ganger så fort.

Disse ulikhetene gjør at offentlig sektor i Norge – der mange av de menneskenære tjenestene utføres – ikke kan eller skal ha samme produktivitsvekst som industri eller datakommunikasjon. Likevel vil produktivitsveksten komme de felles velferdstjenestene til gode. For det er samfunnets *samlede* produktivitet og økonomiske bæreevne som avgjør om vi har råd – det vil si nok arbeidskraft – til både å produsere nødvendige varer, sikre privat forbruk og ivareta velferdsbehovene som øker med eldrebølgen.

Når det generelle produktivitsnivået i samfunnet øker, vil det frigjøre arbeidskraft fra noen sektorer, som dermed kan settes inn for å styrke bemanningen innen for eksempel helse og omsorg. I tillegg vil det komme effektiviseringer også der.

1,5 PROSENT ÅRLIG PRODUKTIVITSVEKST

Hvor stor blir produktivitsveksten fram mot 2060? Dette kan ingen vite. Men det finnes ingen grunn til å anta at produktivitsveksten plutselig skal stoppe opp. I Perspektivmeldingen fra 2009 legger regjeringen til grunn en lavere vekst enn de siste 40 årene. For perioden fram til 2060 antar Perspektivmeldingen en årlig vekst i produktiviteten på om lag 1,5 prosent.

Over tid gir en slik vekstrate mye lavere kurve for økonomisk vekst enn de 2,3 prosent årlig som er gjennomsnittet etter 1971. Men også med 1,5 prosent årlig vekst, vil den samlede produktiviteten per sysselsatt i gjennomsnitt være mer enn dobbelt så høy i 2060 som den er i dag. Det bidrar derfor til økonomisk vekst, og det er den som gjør Norge godt rustet til å møte eldrebølgen uten å stramme inn på fellesskapelige velferdsytelser.

Det er viktig å understreke at produktivitsvekst i seg selv ikke bedrer den offentlige budsjettbalansen. Tvert imot, når produktivitsvekst i privat sektor gir

seg utslag i økte lønninger, vil dette skape et press på lønninger også i offentlig sektor. Og som vi har sett, så er det tilsvarende potensialet for produktivitsvekst i offentlig tjenesteproduksjon begrenset. Viktigere er det at økt produktivitet og økte reallønninger i privat sektor vil øke skattegrunnlaget.¹⁸ Det er denne økte verdiskapningen som åpner mulighetsrommet for økt skatteandel. Og som beregningene over har vist, så kan disse ressursene over tid benyttes til å gjennomføre en betydelig standardøkning innen helse og omsorg, samtidig som privat kjøpekraft etter skatt får et markant løft.¹⁹

EN MER REALISTISK DEBATT

For å kunne føre en realistisk debatt om finansieringen av felles velferdstjenester, trenger vi mest mulig virkelighetsbaserte anslag for framtidig utvikling.²⁰ Det gir et overforenklet bilde å kun fokusere på «antall eldre per yrkesaktiv», uten å ta med i betraktningen at hver sysselsatt i framtiden vil være mer produktiv. Det realøkonomiske rommet som produktivitsvekst medfører kan potensielt brukes til en kombinasjon av økt lønn, til forsterking av fellesskapelige velferdsrettigheter og til økt fritid.

KONKLUSJONER OG VURDERINGER

- Påstander om at eldrebølgen tvinger Norge til innstramming av offentlige velferdsrettigheter har ingen støtte i Perspektivmeldingens framskrivinger.
 - Som utgangspunkt for økonomisk politikk, er det villedende å se helt vekk fra økonomiens produktivitetsvekst, noe mange gjør når de kun teller antall eldre per yrkesaktiv fram mot 2060. Det blir som å spørre hvordan i alle dager vi skulle løst samfunnsoppgavene i 2010 med samfunnsøkonomien fra 1960.
 - Dette betyr ikke at eldrebølgen ikke innebærer reelle utfordringer (særlig bemanningsmessig), men at samfunnsøkonomien vil være i god stand til å løse disse utfordringene.
 - Samfunnsøkonomien fram mot 2060 vil ha nok ressurser til å videreføre dagens fellesskapelige velferdsrettigheter, øke standarden innen helse og omsorg med 1 prosent hvert eneste år og samtidig oppbære en solid vekst i privat kjøpekraft. Dette scenariet forutsetter at Norge *velger* en slik politikk. Det krever på ingen måte noe «skattesjokk», men derimot en økt skatteandel tilsvarende *0,23 prosentpoeng* årlig økning av totalt skatte- og avgiftsnivå over perioden (basert på Perspektivmeldingens prognoser).
 - Det er også mulig å velge innstramming av felles velferd, slik at *enda* mer av framtidig økonomisk vekst går i private lommer (til lønsmottakere eller kapitaleiere). Dette er rådende politikk på norsk høyreside, som vil fryse eller kutte skattenivået. Dette vil framtvinge innstramming av fellesskapelige velferdsrettigheter.
 - Tallene i denne rapporten viser at innstramming av fellesskapelig velferd vil møtes med økt privatisering. Nettopp fordi ressursene til å pleie eldre og sikre gode pensjoner *vil* være tilgjengelige i samfunnsøkonomien fram mot 2060, vil selvsagt de som har råd til det sikre seg nødvendig pleie og trygg pensjon. En slik utvikling vil først og fremst komme privat forsikringsbransje til gode.
 - Det kan anføres mot konklusjonene i denne rapporten at framskrivinger mange tiår fram alltid er usikre. Men dette kan anføres mot *alle* framskrivinger til 2060. Og nettopp fordi slike framskrivinger er usikre, blir det sentrale i debatten om velferdsnorge ikke om ekspertanslag flyttes en prosent opp eller ned, men *hva slags samfunn vi vil ha*. Når Høyre og Frp vil stramme inn på fellesskapelige løsninger slik at mer må kjøpes privat, handler ikke det om at partiene besitter overlegen økonomisk ekspertise. Det handler om hva slags samfunn de vil ha. Økt privatisering av velferden er et politisk veivalg, ikke en økonomisk nødvendighet.
 - **HOVEDKONKLUSJON:** Svekket fellesskap fram mot 2060 er en politisk mulighet, men *ikke* en økonomisk nødvendighet. Den tyngste myten i norsk politikk er at eldrebølgen må føre til innstramming av våre felles velferdsrettigheter.
-

NOTER OG FORKLARINGER

¹ Aftenposten 2.4.2007

² Bergens Tidende 31.1.2007

³ Mandag Morgen nr 27/2010, s.42

⁴ Perspektivmeldingen kan lastes ned i sin helhet her:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/kampanjer/perspektivmeldingen-2009.html?id=541813>. Tallmaterialet bak figurene er tilgjengelig her:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/kampanjer/perspektivmeldingen-2009/tallene-bak-figurene-i-perspektivmelding.html?id=541825>

⁵ Offentlige utgifter omfatter bl.a. stønader til husholdninger, offentlig tjenesteproduksjon, offentlige investeringer, nærings subsidier og bistand til utlandet. Se Perspektivmeldingen, side 137.

⁶ De langsiktige framskrivningene fram mot 2060 er beskrevet i kapittel 7, og det udekkede finansieringsbehovet beskrives i kapittel 7.3.1. Det er definert som hvor mye inntektene må økes eller utgiftene må reduseres som andel av fastlands-BNP for at vi skal ha offentlig budsjettbalanse.

⁷ Fra «Perspektivmeldingen - langsiktige utfordringer og konsekvenser for helse og omsorg», tale av statssekretær Roger Schjerva 4.2.2009. Hele teksten her:
http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/aktuelt/taler_artikler/taler_og_artikler_av_ovrig_politisk_lede/statssekretaer_schjerva/2009/foredrag-pa-hods-vintermote.html?id=545178

⁸ Privat forbruk er summen av forbruk i husholdninger og i ideelle organisasjoner. Hentet fra henholdsvis tabell 05160 og 01568 i Statistikkbanken. Offentlig forbruk er hentet fra tabell 05334.

⁹ Andeler av fastlands-BNP er framskrevet i tråd med tabell 7.3, side 130 i Perspektivmeldingen.

¹⁰ Inntektstallet gjelder for medianlønnsmottakeren blant alle lønnsmottakere som har mer enn 60 prosent av en gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2008. I 2008 hadde denne personen en inntekt på 400.900 kroner før skatt og 301.500 kroner etter skatt. Nivået i 2060 forutsetter at inntekt før skatt øker i takt med realveksten til fastlands-BNP per innbygger. Perspektivmeldingen anslår denne til 1,74 prosent årlig i perioden 2007-2060.
 Hentet fra tabell 5.8 i «Grunnlaget for inntektsoppjøret 2010»:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/nouer/2010/NOU-2010-04/6/4.html?id=603463>

¹¹ Figuren viser situasjonen der det offentlige forbruket økes gradvis, slik at andelen av fastlands-BNP er 11,7 prosentpoeng høyere enn i referansebanen i 2060, og en motsvarende gradvis reduksjon av andelen for det private forbruket.

¹² Nærmere om framskrivningen av skatteinntekter: Den samlede personbeskatningen utgjorde i 2008 18 prosent av fastlands-BNP. Legger vi først til grunn det udekkede finansieringsbehovet på 11,7 prosent (3,2 % + 8,5 %) av fastlands-BNP og dernest at vi, for regnestykkets skyld, legger *hele* styrkingen av skatteinngangen til individuelle skatteyttere og *kun* på personbeskatningen, vil offentlig budsjettbalanse kreve at personbeskatningen i 2060 utgjør i underkant av 30 prosent av fastlands-BNP.

Beregningene tar utgangspunkt i skattestatistikk for 2008 fra «Grunnlaget for inntektsoppjørene 2010» (tabell 5.8). Her angis inntekt før skatt og effektiv skattesats på personinntekt fordelt etter inntektsdesiler. Gruppen inneholder om lag 2 millioner lønnsmottakere som alle har mer enn 60 prosent av en gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2008. Denne gruppen utgjorde om lag 77

prosent av alle sysselsatte det året, og den samlede personbeskatningen for denne gruppen utgjorde 83 prosent av den totale personbeskatningen i 2008. Framskrivningene av skatteinntekter forutsetter at disse andelene holdes konstant. Det antas også at andelen av innbetalt skatt holdes konstant mellom inntektsdesilene.

Vi antar at inntekt før skatt øker i takt med realveksten for fastlands-BNP per innbygger (1,74 prosent p.a.) fram mot 2060. Med en slik vekstrate vil en lønnsinntaker med medianlønn i denne gruppen øke sin inntekt før skatt fra om lag 400.000 kr i 2008 til 980.000 kr i 2060. Gitt en uendret utlignet skattesats, vil nettolønna øke fra om lag 300.000 kr til 740.000 kr, nær to og en halv gang 2008-nivå.

For å kunne uttrykke kostnaden ved fellesskapelig finansiering av eldrebølgen i form av hva som skjer med «lommeboka», har vi gjort regnestykket *som om* hele den økte skatteinngangen tas over personbeskatningen (mens skattepolitikken i virkeligheten vil inkludere arbeidsgiveravgift, bedriftsbeskatning, grønne avgifter, merverdiavgift, utbyttebeskatning, formueskatt og så videre). I dette regnestykket får den gjennomsnittlige Ola Lønnsinntaker i 2060 170 prosent av den kjøpekraft etter skatt som han hadde i 2008, hvis personbeskatningens andel av fastlands-BNP øker fra 18 prosent i 2008 til nær 30 prosent i 2060 (av et høyere nivå på fastlands-BNP). Lønn etter skatt øker fra 300.000 kroner til 516.000 kroner.

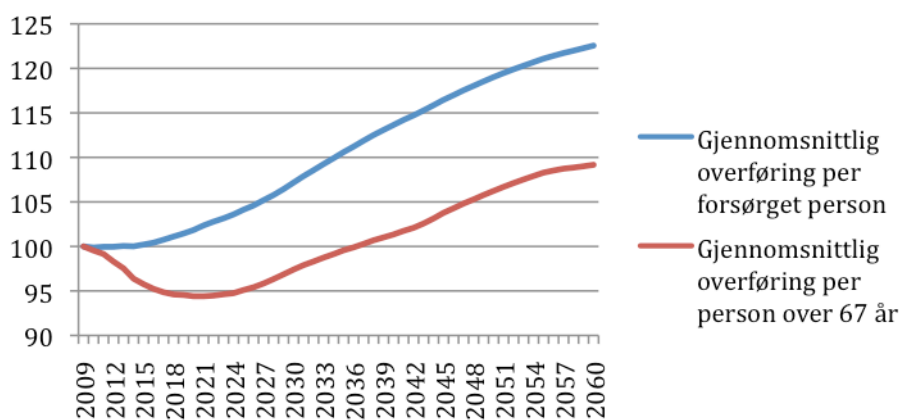
¹³ Bildet som tegnes i scenariet «Balansert utvikling» er selvsagt omtrentlige anslag, slik også framskrivningene i Perspektivmeldingen er. Framskrivninger 50 år fram er alltid usikre, men det gjelder ikke mer for scenariet «Balansert utvikling» enn for andre scenarioer som gjøres gjeldende i debatten om framtidens velferd. Scenariet bygger ikke på egne anslag, men på Perspektivmeldingens tall. Vilkaårene for fellesskapelig finansiering av velferdsbehovene som følger av eldrebølgen kan bli dårligere enn i disse framskrivningene, men de kan også bli bedre.

¹⁴ Mandag Morgen nr 27/2010, s.42

¹⁵ Forsørgerbyrden er normalt definert som antall personer under 20 år og over 67 år som andel av befolkningen i alderen 20-66. Vi benytter oss i dette notatet av det såkalte MMMM-alternativet i SSBs befolkningsframskrivninger, der middelalternativet for forventet levealder, fruktbarhet og innvandring legges til grunn. SSBs nyeste befolkningsframskrivning finnes her: <http://www.ssb.no/emner/02/03/folkfram/>. Se tabell 08108 i Statistikkbanken.

¹⁶ Ved å benytte Finansdepartementets aldersspesifikke overføringssatser fra 2009 (tilgjengelig fra tabell 3.4.B her: http://www.statsbudsjettet.dep.no/upload/Statsbudsjett_2011/dokumenter/tallene/kap3.htm), kan man framskrive den gjennomsnittlige overføringen per person over 67 år og per forsørget i takt med den demografiske utviklingen fram mot 2060. Vi får da følgende utvikling, der vi setter 2009=100:

**Figur A: Utvikling i gjennomsnittlige overføringer.
2009=100.**

Den blå kurven viser at den gjennomsnittlige overføringssatsen for unge og gamle samlet vil øke med i overkant av 20 prosent de neste 50 årene. Denne økningen kommer av at det blir relativt flere «dyre gamle» relativt til unge i denne gruppen. Ser vi på personer >67 år isolert, så er økningen mer moderat. Dette kommer av at gjennomsnittsalderen innad i denne gruppen kun er ventet å øke fra dagens 77 år, til om lag 78,5 år i 2060.

¹⁷ Anslag for 2010 og 2011 hentet fra Nasjonalbudsjettet 2011, tabell 3.9, s.211. http://www.statsbudsjettet.dep.no/upload/Statsbudsjett_2011/dokumenter/pdf/stm.pdf

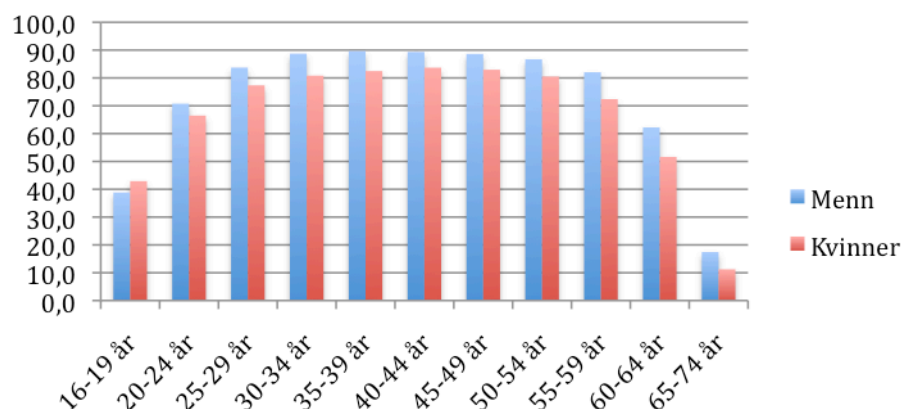
¹⁸ Perspektivmeldingen (s.140) angir et alternativt forløp der produktivtetsveksten i privat sektor årlig øker 0,25 prosentpoeng raskere enn i referansebanen. Dette fører på grunn av de nevnte mekanismene til at det udekkede finansieringsbehovet øker med 1 prosentpoeng. Samtidig vil i dette tilfellet disponibel realinntekt være 14 prosent høyere når vi kommer til 2060, noe som øker skattegrunnlaget betraktelig.

¹⁹ Hvordan ser så utviklingen til forsørgerbyrden ut fram mot 2060, hvis vi tar hensyn til demografi og produktivtetsvekst? Vi skal her beregne hvilken effekt den demografiske utviklingen (eldrebølgen) har på samfunnsøkonomiens bæreevne når vi tar hensyn til produktivtetsveksten fram mot 2060. Dette kaller vi den korrigerte forsørgerbyrden.

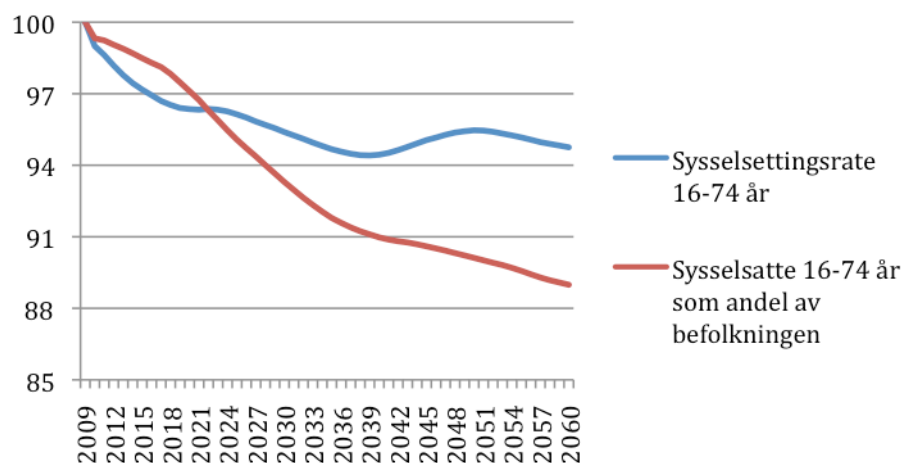
Noen forutsetninger:

- Vi legger til grunn middelalternativet i SSB sine framskrivinger for levealder, befolkningsvekst og innvandring.
- Vi legger til grunn Perspektivmeldingens antakelse om 1,5 prosent årlig produktivtetsvekst.
- Vi tar hensyn til at andelen «gamle eldre» øker og at de ulike årsklassene blant innbyggerne som utgjør forsørgerbyrden har ulike kostnader for offentlige budsjetter (se note 16).
- Vi holder sysselsetningsandelen for de ulike demografiske undergruppene konstant (snittet av siste ti år), men tar hensyn til at den samlede sysselsetningsraten og sysselsatte som andel av befolkningen går ned når andelen eldre innen arbeidsstyrken øker.

Framskrivningen av sysselsettingen i årene 2010-2060 tar utgangspunkt i de gjennomsnittlige sysselsetningsratene for 2000-2009 for 11 aldersgrupper i intervallet 16-74 år. Fra tabell 03781 i Statistikkbanken får man følgende gjennomsnittlige sysselsetningsrater:

Figur B: Sysselsettingsrater, snitt 2000-2009

Den demografiske utviklingen medfører en nedgang både i andelen sysselsatte personer i aldersgruppen 16-74 år, og en nedgang i sysselsatte som andel av befolkningen. Figuren under viser utviklingen, der vi igjen setter nivået i 2009=100:

Figur C: Sysselsettingsandeler. 2009=100

For å illustrere hvordan samfunnsøkonomiens bærekraft overfor velferdsbehovene utvikler seg, vil vi sammenligne framtidig forsørgerbyrde (under eldrebølgen) med dagens situasjon. Vi lager en indeks, der dagens forsørgerbyrde er satt lik 100. Indeksen viser hvordan «korrigert forsørgerbyrde» (demografisk endring korrigert for produktivitetsvekst) utvikler seg fram mot 2060. Denne indeksen gir en mer realistisk framskrivning av den reelle forsørgerbyrden enn kun framtidig antall «eldre per yrkesaktiv». Et slikt tall sier noe om aldersgruppens størrelse, men ingenting om samfunnsøkonomiens bærekraft.

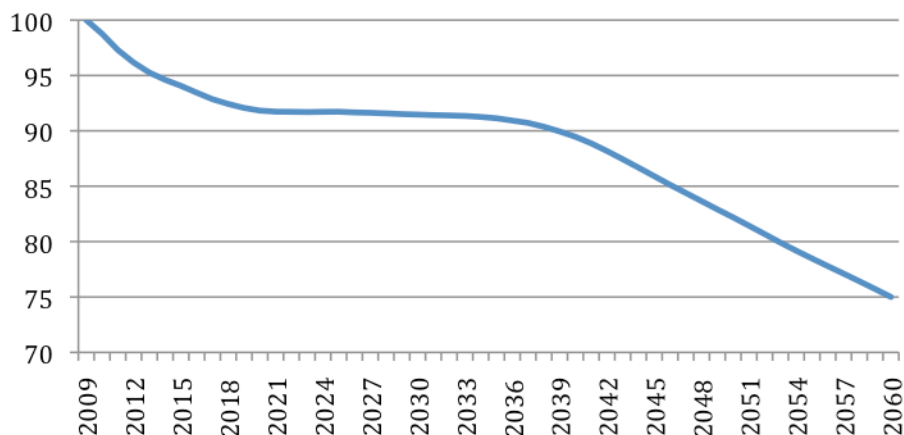
Indeksen for korrigert forsørgerbyrde konstrueres slik:

$$KF_t = \frac{\text{Antall}(<20\text{år}+ >67\text{år}) * (\text{kroner} / (<20\text{år}+ >67\text{år}))_t}{\text{Sysselsatte}_t * (\text{kroner} / \text{timeverk})_t} = \left(\frac{\text{timeverk}}{\text{sysselsatt}} \right)_t$$

Over streken har vi summen av antall forsørgede (unge <20 år og gamle >67 år) multiplisert med den gjennomsnittlige størrelsen på nettooverføringene for

denne gruppen (se note 16). Under brøkstreken har vi antall sysselsatte personer i alderen 16-74 år multiplisert med det kumulative nivået på produktiviteten, det vil si verdiskapning per utførte timeverk. Indeksen beregner altså hvor mange timeverk hver sysselsatte person må jobbe for å opprettholde den nødvendige verdiskapningen som kreves for å tilby dagens standard for velferdstjenester. Som vi ser i figuren under, gjør den forutsatte produktivitetsveksten at dette timetallet synker relativt til 2009-nivået i tiårene framover:

Figur D: Den korrigerte forsørgerbyrden. 2009=100

Nødvendige timeverk per sysselsatt for å finansiere overføringer til eldre (>67 år) og unge (<20 år) med dagens overføringssatser. 2009=100. 2009-2060. Kilde:

Finansdepartementet, SSB og egne beregninger.

Vi ser umiddelbart fra figuren over at selv om det relativt sett blir færre yrkesaktive per pensjonist, vil dette motvirkes av produktivitetsveksten. Sammenlignet med dagens nivå, så ser vi at den korrigerte forsørgerbyrden vil ligge noe *lavere* enn dagens nivå fram mot 2040, for deretter å *synke videre* fram mot 2060. Dette betyr derimot ikke at andelen timeverk som samfunnet må vie til å sørge for velferdstjenester kan synke i årene fram mot 2060. Hvis man ønsker at timeverkene som skal sørge for pensjoner og standardøkning innen helse- og omsorgssektoren skal finansieres i offentlig regi, er det nødvendig at den samlede skatteandelen går opp.

²⁰ Her er det på sin plass med en fotnote om realismen i anslagene for framtidig gjennomsnittlig levealder. I dette notatet benytter vi, i likhet med Perspektivmeldingen, middelalternativet i SSBs nyeste befolkningsframskrivninger (det såkalte MMMM-alternativet). Dette er ikke ukontroversielt. SSB er kritisert for å velge en metode som trolig overdriver veksten i gjennomsnittlig levealder fram mot midten av århundret, noe som får «eldrebyrden» til å se tyngre ut enn den i realiteten vil bli. Anslaget for vekst i levealder er en variabel med store konsekvenser for hvordan framtidsscenarioene blir seende ut (se Mønnesland (2004:1 og 2004:10) for en drøfting av realismen i SSBs anslag og Keilman (2004) om usikkerheten i befolkningsframskrivninger generelt).

Den sterke veksten i gjennomsnittlig levealder siste hundreår skyldes ikke bare at eldre lever lenger, men i stor grad også redusert barnedødelighet. Norge har lyktes så godt med å redusere barnedødeligheten, at det nå knapt er mer å hente på det området. SSB anslo i 2004 (ØA 5/2004, s.13: <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200405/brunborg.pdf>) at hvis barnedødeligheten istedenfor dagens lave nivå settes til null i framskrivingene, vil det medføre at forventet levealder i 2060 bare vil være 0,3 år lenger. Når reduksjonen i barnedødelighet har vært en viktig årsak til økende gjennomsnittlig levealder, og denne årsaken nå er nær «uttømt», virker det ikke nødvendigvis rimelig å uten videre trendforlenge den nåværende

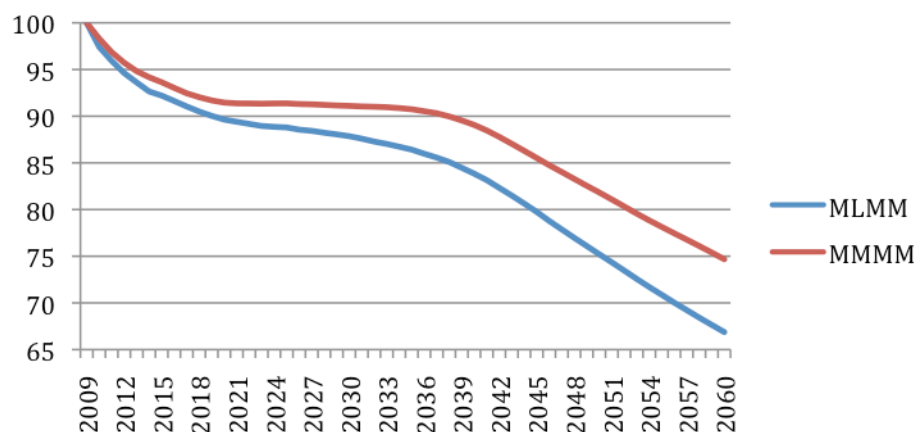
levealderutviklingen fram til 2060. Men det gjør SSB i sine anslag. SSB baserer den nyeste framskrivningen fra 2010 på perioden 1900 til 2008, og forlenger trenden fra denne perioden fram til 2060.

For menn er forventet levealder i perioden 2009 til 2060 ventet å øke med mellom 5,4 og 11,6 år (Middelalternativet (M) = 8,5 år) og for kvinner mellom 4,1 og 10,4 år (M = 7,25 år) (fra « Befolkningsframskrivinger 2010-2060», ØA 4/2010 - <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/201004/brunborg.pdf>).

Skal disse prognosene slå til, må den reduserte statistiske effekten på gjennomsnittlig levealder fra redusert barnedødelighet (som nødvendigvis reduseres når det meste av mulighetene her allerede er «tatt ut»), kompenseres av kraftigere økning av eldres levealder. En slik sterk optimisme på levalderens vegne kan ikke uten videre avfeies, men det kan være grunn til å minne om at SSB fram til 2002 brukte en metodikk der den trendforlengede levalderveksten ble avdempet noe fram mot 2050. Når denne avdempingen så ble fjernet, økte levalderen anno 2050 i SSBs Middelalternativ med flere år og antall innbyggere over 67 år økte med 170.000. Denne metodikken framskriver en langt dyrere eldrebølge enn levaldersanslagene som tok inn en viss avdempning fram mot midten av århundret. Men det er ny metodikk med trendforlengt levaldervest som ligger til grunn for Middelalternativet i regjeringens Perspektivmelding, og dermed også for denne rapporten.

For å illustrere utslagene av noe lavere levaldervest enn trendforlengelsen tilsier, har vi i neste figur beregnet «den korrigerede forsørgerbyrden» på grunnlag av SSBs alternativ med lavere forventet levaldervest (MLMM). Dette alternativet antar at forventet levalder øker med 5,4 år for menn og 4,1 år for kvinner i perioden 2009-2060. Da ser utviklingen slik ut, i sammenligning med middelalternativet (MMMM):

**Figur E: Korrigeret forsørgerbyrde. MMMM vs MLMM.
2009=100**

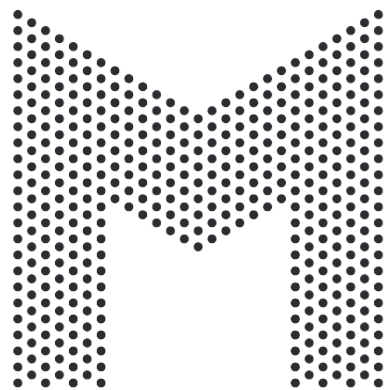
REFERANSER (Note 20):

Mønnesland 2004:1: http://www.utdanningsforbundet.no/upload/Pdf-filer/Publikasjoner/Temanotat/Temanotat_2004_01.pdf

Mønnesland 2004:10: http://www.utdanningsforbundet.no/upload/Pdf-filer/Publikasjoner/Temanotat/Temanotat_2004_10.pdf

Keilman (2004): «Usikker pensjonsreform: Kan tape flere hundre milliarder kroner»: <http://www.apollon.uio.no/vis/art/2004/3/pensjon>

Statistisk sentralbyrå 2002: Framskrivning av folkemengden 1999-2050. Nasjonale og regionale tall. NOS C 693.

MANIFEST
SENTER FOR
SAMFUNNSANALYSE